

SLAVONSKI LEKCIONARI

doc. dr. sc. Mario Cifrak
Katolički bogoslovni fakultet Zagreb

Sažetak: Govor o 300. obljetnici visokoga školstva u Osijeku bio bi nepotpun bez spomena Marijana Lanosovića, ofm. On je boravio u Osijeku kao student od 1766. do 1770. i kao profesor od 1774. do 1783. Moj rad zapravo je vezan uz njegovo izdanje lekcionara 1794. u Budimu, gdje je Marijan Lanosović boravio od 1791. do 1800. kao tajnik Provincije, tako da svojim znanstvenim radom povezuje oba kulturna kruga, i osječki, i budimski. Izdanjem svoga lekcionara uvrstio se u red franjevac koji su poslije oslobođenja Slavonije od Turaka priređivali lekcionare po uzoru na I. Bandulavića, a to su Nikola Kesić i Emerik Pavić. U tom se radu Marijan Lanosović razlikuje od prethodnika svojim ugledanjem na latinsko-njemački prijevod koji je načinjen pod vodstvom benediktinca G. Cartiera, 1751. Međusobnu ovisnost tih lekcionara i prijevoda pokazujemo na primjeru perikope Lk 24,36-47.

Ključne riječi: slavonski lekcionari, rimski misal, I. Bandulavić, M. Lanosović, G. Cartier.

Uvod

Iz prve visokoškolske ustanove u Slavoniji, studija filozofije i fakulteta teologije u Osijeku, izići će "ljudi koji će poraditi na jezičnim tradicijama Bosne Srebrene i u neposrednom dodiru s narodom na širokom prostranstvu od Budima do juga Bosne širiti i razvijati narodni i književni jezik i kulturu"¹. Među njima je bio i fra Marijan Lanosović sa svojim lekcionarom koji izdaje u Budimu i tako nastavlja rad budimskih franjevac Nikole Kesića i Emerika Pavića. Taj budimski kulturni krug, vezan uz rad franjevačkih visokih škola filozofije i teologije u 18. st. i brojne Hrvate koji su ondje živjeli, bio je otvoren i kulturnim utjecajima zapadne i srednje Europe.²

Zadatak je ovoga rada prikazati slavonske lekcionare fra Nikole Kesića, fra Emerika Pavića i fra Marijana Lanosovića. U tom je pogledu važno naglasiti da sva ta tri lekcionara ovise o lekcionaru fra Ivana Bandulavića: "Od dalmatinskih lekcionara, štampanih u Mlecima najdalje siže u XVIII vijek (do god. 1773.) onaj, što ga je priredio, Ivan Bandulavić god 1613. *Ove Bandulavićeve Pištrole služile su podlogom Kesiću i onima, što su Kesićev rad*

¹ S. Sršan, *Marijan Lanosović u osječkom kulturnom krugu*, Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću, Osijek, 1985., 76.

² Usp. F. E. Hoško, *Topohistoriografsko djelo Emerika Pavića kao izvor za hrvatsku crkvenu i kulturnu povijest*, Kačić 9 (1977.) 72.-75.

nastavljali, jer Bandulavićev lekcionar bijaše Kesićevu ne satno po vremenu nego i *po jeziku* najbliži".³ V. Štefanić naziva taj lekcionar bosanskim, a slavonska izdanja jednom granom bosanske redakcije koja su priređena na štokavsko-ikavskom narječju.⁴ Tu ovisnost najbolje je prikazati na samom tekstu, stoga odabirem perikopu koju sam već prikazao u slučaju pohrvaćenja lekcionara u Zadarskom lekcionaru te lekcionarima fra Bernardina Splićanina i Nikše Ranjine. Riječ je o perikopi Lk 24,36-47.

1. Lekcionar fra Nikole Kesića

Nikola Kesić rodio se u Budimu 1709.⁵ Tu je i zaređen za svećenika 1732. Umro je 10. lipnja 1739. u Tabanu kod Budima dvoreći oboljele od kuge od koje se i sam zarazio. Poslije smrti, njegov je brat Antun dao tiskati lekcionar što ga je on priredio. Taj je lekcionar izišao u Budimu 1740. i Kesić ga je namijenio narodu, za kućnu upotrebu.⁶ Pogledajmo sam tekst izabrane perikope. Ona se čitala u utorak "trecji Dàn pò Uskersu" i nosi naslov: *Evangjelie S. Lukæ. Pogl. 24:*

U Onò vrime: Sta ISUS ù srid Ucsenika svojh, i govori njmi. Miir vami, jasam, nemojtese bojati. A oni smucjeni i ustrasseni mnjadijau da dùh vide. I recse njmi: Zasstoste smucjèni, i misli uzlaze ù serca vassa? Vidite ruke moje i noge daja isti jesam, pipajte, i vidite: jere Dùh mesa i kosti nejma, kako vidite da ja jmam. I kada ovò recse, ukazajim ruke, i noge. A joss òni nevirujucji, i csudecj(e)se, od veselja, recse njmi. Imateli ovdi sstogod sstobise blagovalo? A onjmu dadosse dilak ribbe pecsene, i satt meda. I kada blagova prid njmà, uzamssi ostanke dade njmi, i recse k- njma: Ovò jesu ricsi, kojese govoriyo k-vami, doklesam joss svami bijo. Jerboje od potrebe ispuniti svah, kojasu pisana ù Zakonu Moysijevu, i Prorcij, i Psalmi od mene. Tadà otvori njmi razum, dabi razumili Pjsma. I recse njmi: Zasstobo ovako pjsano jest, i ovako potribovasse Kerstu da terpi, i uskersne od mertvih trecji dån, i dase pripovida ù Ime njegovo pokora, i odpusstenje griha ù svih narodih.

Kesić piše da se držao reda rimskoga misala pape Klementa VIII. i pape Urbana VIII. Evo toga teksta:

In illo tempore: stetit Iesus in medio discipulorum suorum, et dicit eis: Pax vobis: ego sum nolite timere. Conturbati vero, et conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum: palpate, et videte: quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum

³ D. Prohaska, *Budimski lekcioniari XVIII vijeka prema bosanskodalmatinskomu od B. Bandulavića, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin, 1908., 558.

⁴ Usp. V. Štefanić, *Biblija, Hrvatska enciklopedija*. Svezak II., Zagreb, 1941., 492.

⁵ Usp. F. E. Hoško, *Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevacâ tijekom 18. stoljeća u Budimu, Nova et vetera* 28 (1978.) 142.-143.

⁶ Usp. D. Prohaska, *Budimski*, 561.

hoc dixisset, ostendit eis manus, et pedes. Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus prae gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias, dedit eis. Et dixit ad eos: Haec sunt verba, quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die: et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes.

Od veselja recse njmi u latinskom stoji samo dixit. Zanimljivo je uočiti da Kesić prevodi doslovno "dixit ad eos" (recse k- njma), dok Bandulavić na tom mjestu ima "rece gnimi", kao i u slučaju "locutus sum ad vos" (sam govorijo k-vami), a Bandulavić "sam gouorio vam".⁷

2. Lekcionar fra Emerika Pavića

Emerik Pavić bio je Kesićev učenik u Budimu, gdje se rodio 5. siječnja 1716.⁸ Ušao je u franjevački red 1734. i za svećenika je zaređen 1739. U Budimu je umro 15. travnja 1780., gdje izlaze i dva izdanja lekcionara fra Emerika Pavića, i to 1764. i 1808.

2.1. Izdanje iz 1764.

Taj tekst pripremljen je po "Uregjenju Rimskoga Misala, i Naredbi Svetoga Tridentskoga Sabora". On sam govori o pretiskavanju "trechiput". I ovdje uzimamo perikopu Lk 24,36-47:

U Utorak trechi Dan po Uskersu. Evangjelje S. Lukæ. Pogl. 24.

U Ono vrime: Stade Jsus u srid Ucsenika svojih, i govori njimi: Mir vami: Jasam, nemojtese bojati. A oni smucheni i ustrasseni, mligjau, da duh vide. I recse njimi: Zasstoste smucheni, i misli uzlaze u serca vassa? Vidite ruke moje, i noge, da ja isti jesam: pipajte, i vidite: Jere duh mesa i kosti neima, kako vidite da ja imam. I kada ovo recse, ukazaim ruke, i noge. A joss oni nevirujuchi, i csudechise, od veselja, recse njimi: Imатели ovdí sstogod, sstobise blagovalo? A onimu dadasse dilak ribe pecsene, i sat meda. I kada blagova prid njima, uzamssi ostanke, dade njimi. I recse njima: Ovo jesu ricsi, kojсам govorio k- vami, doklesam joss svami bio. Jerboje od potribe ispuniti sva, kojasu pisana ù zakonu Moysievu, i Proroci, i Psalmi od mene. Tada ottvori njimi razum, dabi razumili Pisma. I recse njimi: Zasstobo ovako pisano

⁷ Prema toj analizi valja ipak malo bolje precizirati Prohaskinu tvrdnju: "I. Bandulavić i njegovi uzori prevodili su latinski tekst ad verbum". Usp. D. PROHASKA, *Budimski*, 564.

⁸ Usp. F. E. Hoško, *Prosvjetno*, 156.-159.

jest, i ovako potribovasse Kerstu da terpi, i uskersne od mertvih trechi dan: i dase pripovida u Ime njegovo pokora, i odpusstenje griaah u svi narodih.

I kod njega nalazimo poslije "od veselja" recse njimi, a u latinskom stoji samo dixit. Zanimljivo je uočiti da Pavić ne prevodi doslovno "dixit ad eos" (recse njima), dok Kesić ima doslovni prijevod "recse k- njma" i Bandulavić na tom mjestu ima "rece gnimi". U slučaju "locutus sum ad vos", Pavić slijedi Kesićev doslovni prijevod (sam govoriyo k-vami) i ima na tom mjestu "sam govorio k- vami", a Bandulavić "sam gouorio vam". Čini se da je Pavić ovisio i o Kesiću i o Bandulaviću u radu na svom lekcionaru.⁹

2.2. Izdanje iz 1808.

Za našu perikopu i ovdje stoji: U Utorak trechi Dan po Uskersu. Evangjelje S. Luke. Pogl. 24.

U Ono vrime: Stade Isus u srid Ucsenikah svojih, i govori njimi: Mir vami. Jasam, nemojtese bojati. A oni smucheni i ustrasheni, mligjau, da duh vide. I recse njimi: Zashtoste smucheni, i misli uzlaze u serca vasha? Vidite ruke moje, i noge, da ja isti jesam: pipajte, i vidite: Jere Duh mesa i kosti neima, kako vidite da ja imam. I kada ovo recse, ukazaim ruke, i noge. A josh oni nevirujuchi, i csudechise od veselja, recse njimi: Imateli ovdj shtogod, shtobise blagovalo? A onimu dadoshe dilak ribe pecsene, i sat meda. I kada blagova prid njima, uzamshi ostanke, dade njimi. I recse njima: ovo jesu ricci, kojjesam govorio k-vami, doklesam josh svami bio. Jerboje od potribe ispuniti sva, kojjasu pisana u zakonu Mojsievu, i Proroci, i Psalmi od mene. Tada otvori njimi razum, dabi razumili Pisma. I recse njimi: zashtobo ovako pisano jest, i ovako potribovashe Kerstu da terpi, i uskersne od mertvih trechi dan: dase pripovida u Ime njegvo pokora, i odpushtenje griaah u svi narodih.

Ovo izdanje Pavićeva lekcionara iz 1808. posve je identično onom prvom iz 1764., osim pravopisa koji je promijenjen u skladu sa slavonskim načinom pisanja.¹⁰

3. Lekcionar fra Marijana Lanosovića

D. Prohaska kaže da Lanosović "zauzima u ovoj svezi s Bandulavićem, Kesićem i Pavićem neko osobito mjesto".¹¹

Marijan Lanosović rodio se 1742.¹² u Orubici. Franjevac je postao 1761. Studij teologije završio je 1770. Umro je u Slavonskom Brodu, 25. studenoga

⁹ "Između njega i Kesića ne ima naime gotovo nikakove razlike, on ga je jednostavno prepisao ispravljajući u tome poslu pravopis i štamparske pogriješke ("i od zamersitog štivenja očistita" u natpisu)". D. Prohaska, *Budimski*, 566.

¹⁰ Usp. J. Fućak, *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb, 1975., 245.

¹¹ D. Prohaska, *Budimski*, 567.

1812. U vrijeme Lanosovićeve boravka u Budimu, 1794., nastaje njegov evanđelistar s ugledanjem na neki latinsko-njemački izvornik. Sam Lanosović u "Pridgovor bogoljubnim sztiocem", odnosno opominjući, navodi da je riječ o izvorniku Chartiere. Pogledajmo tekst izabrane perikope.

U Utorak po Uskersu. Evangjelje s. Luke. p. 24. r. 36.–47.

U ono vrime; sta Isus po srid ucenikah svojih, i recse njim: Mir s' vami. Jasam, ne bojtese. A oni se pristrashishe, i od straha mnjahu, da duha vide. I recse njim: Shtoste tako pristrasheni, i zashto pomishljenja **takova** uzhodeh u serdcih vashih? Gledajte ruke **moje** i noge moje, da **ja isti jesam**. Opipajte **mene**, i vidite, jere duh putti i kostih nejma, kako vidite, da ja imam. I kada ova recse, pokazajim ruke i noge. A jere oni josh ne virovashe, i od radosti csudishese, recse njimi: Imateli **shtogod jisti ovdi**? A oni mu daddoshe dilak ribe pecsene, i sat meda. I pokle blagova prid njimi, uze ostanke, i dadde njimi. I recsejim: **ovo je isto ono**, shtosam govorio vam, kada s' vami joshter biah. Jere se imadoshe sva izvershiti, kojasu pisana od mene u zakonu Mojsieovu, i u prorocih, i u psalmih. Tadajim otvori um, da razumiju pisma. I recse njim: Jere je tako pisano, i tako potrebovashe Kerstu, da terpi, i uskersne trechi dan od mertvih: i da se pripovida u ime njegovo pokora i odpustjenje grihah po svih narodih.

J. Fućak donosi prosudbu koju je preuzeo od D. Prohaske i kaže daje Lanosovićev lekcionar tješnje priljubljen uz Bandulavića nego što su to Kesić i Pavić.¹³ No, Prohaska to tvrdi i s obzirom na Lanosovićevu težnju za arhaiziranjem jer je njegova tvrdnja i da je Lanosović gotovo nezavisan od Bandulavića, Kesića i Pavića.¹⁴ Osim toga, kaže se da je u prijevodu slobodniji i moderniji od njih (po uzoru na njemački predložak?).¹⁵ Evo kako to sažima D. Prohaska: razvezuje zamršenija mjesta mijenjajući izraz ili dodavajući obnavlja i prevodi tuđe termine s poznatijim predodžbama (moderniziranje rječnika, kako je i Martin Luter činio!) odstranjuje periodu i participialne konstrukcije latinskoga originala.¹⁶

Sam Lanosović govori o popravljaju evanđelistara pri čemu se služio "prineshenjem nimacskim, koje se s' latinskim u Chartiere nahodi". To bi značilo da je popravljao neki već postojeći prijevod i da nije prevodio latinski tekst. Fućak govori o Bandulavićevu lekcionaru kao predlošku. Pogledajmo to na izabranom primjeru iz njegova lekcionara koji se čuva u franjevačkom samostanu na Košljunu:¹⁷

¹² Usp. V. Frkin, *Marijan (Stjepan) Lanosović, Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek, 1985., 21.-24.

¹³ Usp. J. Fućak, *Šest*, 247.

¹⁴ Usp. D. Prohaska, *Budimski*, 567.

¹⁵ "U vremenu Lanosovićeve boravka u Budimu 1794. nastaje prijevod evanđelistara koji je Lanosović preveo s latinsko-njemačkog izvornika..." Usp. V. Frkin, *Lanosović*, 24.

¹⁶ Usp. D. Prohaska, *Budimski*, 569.

¹⁷ Košljunski primjerak koji citiramo bio bi izišao između 1613. i 1626. Usp. J. Fućak, *Šest*, 220. Za kopije ove perikope zahvaljujem p. Metodu i braći košljunskoga samostana.

V VTORNIK PO VSKARsnutyu. Tretyi dan vskarssa. Nas. Sue. Eua. Pò Luçi. Cap. 24.

V Onnó vríme. Stà Issus posrid vçenikou suoyíh, i gouori gnim. Mijr s'uami. Yá yesam nemoytese boyati.'A onni rada sméteni, i pristrasceni mgniahu dúh vidditi. I reçe gnim. Zascosstese sméli, i mijsli vzhodé ù sardça vasca? Nù viddite: rúche, i noghe moye yá òn istí yesam. Opipayte, i viddyite: yere dúh puti, nì kosti neimmá: kako viddijte, dà yá imam. I tó, kada reçe; vkáza gnim rúche, i noghe. 'A onni yoscte neuiruyucchi, i çudecchise od vesselya; gnim reçe. Immáteli oudi, sctogodi sctobìse blagoualo? 'A onnimu dàdosce dijlak ribbæ pecænæ: i Sát Mæda. I budúcchi blagouao pridgnimi, v zamsci ostátche, podá gnimi. I reçe gnimi. Ouósu rijçi, koyesam gouorio vam, kada yoscte bijh s'uami: dà potribno yest, dassé ispuneé suaká, koya pijsana yesu ù zákonu Moysieuu: i ù proroçijh: i ù Psalmijh od mene. Tada otuori gnim razúm, dà razumiyú pijsma. I reçe gnimi. Yere takó písano yest, i takó potribouasce Karstu tarpiti: i vsaksnuti od martuíh tretyi dan: i dase pripouijda (ù imme gniegouo) pokora, i odpúscenye gríhóu ù suijh narodíh.

Razlike u prijevodu Lanosovića i Bandulavića:

- pomishljenja **takova**
- ruke **moje**
- **ja isti jesam**
- Opipajte **mene**
- **shtogod jisti ovdi**
- **ovo je isto ono**

Upućuju li razlike između Bandulavića i Lanosovića na njegovo ugledanje na njemački predložak? Valja posegnuti za tim njemačkim ili latinsko-njemačkim predloškom. Sam Lanosović navodi autora i kaže da je to Chartiere. D. Prohaska nije ga pronašao i kaže:

"Tomu izvoru nijesam mogao unatoč svakom nastojanju u trag ući".¹⁸ Čini se da po tom pitanju ni J. Fućak nije držao važnim ući u trag latinsko-njemačkom predlošku. Traženje pod tim imenom i šturim opisom dovodi nas do autora benediktinca koji se zove Germanus Cartier, a bio je profesor teologije i filozofije u samostanima Ettenheimmünster i Ebersmünster.¹⁹

3. 1. Germanus Cartier

Germanus Cartier rođen je 22. srpnja 1690. u Pruntrutu (danas u švicarskom kantonu Jura). Postao je poznat po svom prijevodu i tumačenju

¹⁸ D. Prohaska, *Budimski*, 567. bilj. 1.

¹⁹ U tom traženju zahvaljujem p. Vencelu Tothu, OFM, iz mađarske provincije, za svesrdnu pomoć i slanje kopija Cartierova prijevoda.

Biblije. Deset su godina profesori radili na tom prijevodu. Prvo se izdanje pojavilo 1751., a pater Germanus umro je 18. veljače 1749. Sve skupa postoje tri izdanja tog prijevoda:

- Biblia Sacra vulgatae editionis:
iussu Sexti V / sub directione P. Germ. Cartier; Constantia, 1751. - T. 1 - 4
- Biblia Sacra vulgatae editionis:
iussu Sixti V. pontif. max. / recognita... et commentariis illustrata... sub
directione Germani
Cartier. - Ed. 2.
Constantia: Bez, 1763. - T. 1 - 4
- Biblia Sacra vulgatae editionis:
iussu Sixti V / sub direct. P. Germ. Cartier. - Ed. 3. Constantia, 1770.-T. 1 -4

Riječ je, dakle, o četirima svescima u izdavačkoj kući Jacoba Friedricha Beza u Konstanzu. Rad na prijevodu vodio je p. Germanus. Osobitost je tog prijevoda da je izišao u četiri dijela, a ne u tri, što je do tada bio običaj: Knjiga Postanka do Knjiga Ljetopisa, Ezrina knjiga pa sve do Knjige Sirahove, Poroci i Knjige o Makabejcima te Novi zavjet. Novo je također da se pri kraju svake stranice nalazi obilniji latinski komentar sastavljen od djela crkvenih otaca i ondašnjih egezegeta. Benediktinci iz Ettenheimünstera doista su htjeli napraviti upotrebljiv njemački prijevod. U predgovoru se naznačuje da su nastojali oko dobrog njemačkog jezika. Ondašnji prijevodi, kao što su Dietenbergerov i Ulenbergov, u jezičnom su pogledu bili zastarjeli. I nije se prema tome doslovno prevodilo s latinskoga teksta Vulgate jer bi to prijevod učinilo nerazumljivim.

Drugo se izdanje pojavilo 1763. u Konstanzu kod Jacoba Friedricha Beza i drugova. Ono sadrži druge ilustracije u odnosu na 1. izdanje, koje je bilo puno bakroreza, gotovo po cijeloj stranici. Četvrti svezak donosi zanimljiv "Syllabus" o različitim izdanjima Biblije na starim jezicima, o crkvenim ocima i crkvenim naučiteljima, kao i o katoličkim, protestantskim i židovskim egezegetima od 16. do 18. stoljeća te 48 stranica disertacije o zemaljskom raju. Kod iste izdavačke kuće pojavilo se i treće izdanje 1770., u kojem su ilustracije bile ponovno promijenjene.

3. 2. Cartierov prijevod

Uzimamo za primjer Cartierova prijevoda perikopu Lk 24,36-47²⁰

36. Dum autem haec loquuntur, stetit Iesus in medio eorum, & dicit eis. Pax vobis: ego sum, nolite timere.	Indem sie aber hiervon redeten, stund Jesus mitten unter ihnen, und sagte zu ihnen: Fried sey mit euch: Ich bins, fürchtet euch nicht.
--	--

²⁰ Njemački tekst stavljen je u unutarnji stupac, a latinski u vanjski, na str. 172. i 173. Uz r. 36. nalazimo na rubu bilješku F Marc. 16. c. 14. Joan. 20. c. 19. A uz r. 46. G Psal. 18. b. 6.

<p>37. Conturbati vero, & conterriti, existimabant se spiritum videre.</p> <p>38. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?</p> <p>39. Videte manus meas: & pedes, quia ego ipse sum: palpate & videte: quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere.</p> <p>40. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & pedes.</p> <p>41. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus prae gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur?</p> <p>42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi & favum mellis.</p> <p>43. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.</p> <p>44. Et dixit ad eos: Haec sunt verba, quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.</p> <p>45. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.</p> <p>46. Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere a mortuis tertia die:</p> <p>47. Et praedicari in nomine eius poenitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma.</p>	<p>Sie aber erschrecken, und voller Forcht vermeinten sie einen Geist zu sehen.</p> <p>Und er sprach zu ihnen: Was seydt ihr so erschrocken? und warum erheben sich solche Gedancken in euern Herzen?</p> <p>Sehet meine Händ und Füß, dann ich bins selbst: Rühret an, und sehet, daß ein Geist kein Fleisch noch Bein habe, wie ihr sehet, daß ich habe.</p> <p>Und als er diß geredt hatte, zeigte er ihnen die Händ und Füß.</p> <p>Als sie aber noch nicht glaubten, und sich vor Freuden verwunderten, sprach er: Habt ihr hie etwas zu essen?</p> <p>Da legten sie ihm einen Theil von einem gebratenen Fisch und Hönigroß vor, Und nachdem er vor ihnen davon geessen hatte, nahm er das übrige, und gab es ihnen.</p> <p>Und er sprach zu ihnen: Dieses ist dasjenige, was ich zu euch gesagt habe, da ich noch bey euch war, Dann es mußte alles erfüllet werden, was in dem Gesetz Moyses, und in denen Propheten und Psalmen von mir geschrieben ist.</p> <p>Alsdann eröffnete er ihnen den Verstand, damit sie die Schrift verstunden, Und er sprach zu ihnen: Also ist geschrieben, und also mußte Christus leiden, und an dem dritten Tag von den Todten auferstehen.</p> <p>Und in seinem Namen die Buß und Vergebung der Sünden geprediget werden unter allem Volk, von Jerusalem anzufangen.</p>
--	---

Uz pojedine retke prijevod donosi i komentar:

v. 38. *Quid turbati estis* viso me redivivo? Et cogitationes dubias, amcias, perplexas animo volvitis? Quod subito & insperato clausisque foribus ad vos me introisse videtis. (*Zašto ste prestrašeni*, pošto ste me vidjeli ponovno živa? I u duši se bavite sumnjičavim, tjeskobnim i kolebljivim mislima? Zato što vidite da sam k vama ušao iznenada i neočekivano kroz zatvorena vrata.).

v. 43. *Et cum manducasset coram eis*. Haec sine dubio vera manducatio fuit, sed ex ea nulla subsecuta nutritio, quia nec illa indigebat corpus Christi gloriosum. Sed quaeritur, quo cibus ingestus evaserit? χ. videtur dicendum, quod virtute caloris naturalis fuerit consumptus, & conversus in vapores &

äerem. ESTIUS.²¹ Tribus itaque argumentis redivivi corporis sui veritatem Christus Apostolis probavit, iudicio visus, iudicio tactus & cibi sumptione. *Reliquias dedit eis*, ergo Apostoli tunc communem cum eo cibum sumpserunt; hoc enim Petrus satis superque expressit Act. 10. v. 41. (*kad je pred njima pojeo*. To je bilo bez sumnje pravo jedenje, ali poslije njega nijedno sljedeće hranjenje, jer ga nije trebalo slavno Kristovo tijelo. Nego se pitamo, kamo je nestala pojedena hrana? Čini se da za Krista treba reći, što je snagom prirodne topline bilo potrošeno, pretvoreno je u paru i zrak. ESTIUS. Tako je s tri dokaza oživljenog svoga tijela dokazao Krist istinu apostolima, uvjerenjem gledanja, uvjerenjem dodira i uzimanjem hrane. *Ostatke je dao njima*, apostoli su dakle uzeli zajedničku hranu s njim; to je dovoljno i predovoljno izrazio Petar Dj 10,41.).

v. 44. *Haec sunt verba*, i.e. Hae sunt res, quas nunc videtis impletas, nimirum passio & resurrectio mea. Ut sit metonymia, qua saepe verbum pro re sumitur. FR. LUCAS²² CORN. a LAP. &c.²³ (To su riječi, tj. to su događaji, koje vidite da su se ispunili, svakako trpljenje i moje uskrsnuće. Da bude metonimija, gdje se često uzima riječ za stvar. FR. LUCAS CORN. a LAP. &c).

Vratimo se odnosu Lanosovića prema Cartierovu prijevodu na primjeru izabrane perikope Lk 24,36-47:

- U ono vrijeme; sta Isus po srid ucsenikah svojih
- Opipajte **mene**

Ako sad usporedimo razlike koje postoje s obzirom na Bandulavića, možemo ustvrditi da se one poklapaju s njemačkim predloškom, tj. Cartierovim prijevodom. Razlika je u samom početku perikope jer je on tipičan za lekcionare, a ne za prijevode svetopisamskih tekstova. A druga razlika je svodiva na sam grčki original (npr. yhlafh,sate, **me**). To bi možda bila naznaka da je Lanosović brinuo i o grčkom originalu novozavjetnoga teksta jer se takav prijevod ne nalazi ni u jednom od ovdje spomenutih hrvatskih lekcionara.

²¹ Estius je Willem Hessels van Est. Rođen je u Gorcumu 1542., a umro je 20. rujna 1613. u Douaiu. Bio je glasoviti komentator Pavlovih poslanica pa je njegovo najznačajnije djelo *In omnes Divi Pauli et Catholicas Epistolas Commentarii*, Douai, 1614. - 15. Usp. P. Walter, *Estius, Guilielmus*, LThK 3, 896.-897.

²² Franciscus Lukas rođen je u Brügge, 1549., a umro je 19. veljače 1619. u St-Omer. Bio je filolog i egzeget, učenik B. Ariasa Montana i suradnik na *Biblia hebraea et latina Ariae Montani*. Svojom konkordancijom 1606. dao je primjer svim budućim konkordancijama. Usp. F. Domínguez, *Lucas, Franciscus*, LThK 6, 1078. - 1079.

²³ To je Cornelius a Lapide, odnosno Cornelis Cornelissen van den Steen, isusovac, rođen 8. prosinca 1567. u Bochloltu (Lüttich), a umro je 12. ožujka 1637. u Rimu. Bio je egzeget. Napisao je za sve biblijske knjige komentare, osim za Psalme i Knjigu o Jobu. Najbolje su izrađena objašnjenja Pentateuha i Pavlovih poslanica. Usp. F. Domínguez, *Cornelius a Lapide*, LThK 2, 1313.

Zaključak

Najprije bih iznio nekoliko zaključnih točaka do kojih je došao D. Prohaska:

"Nikola Kesić i drugovi spremaju novo izdanje lekcionara u obliku evangelistara za puk (god. 1740), a zavise u tome poslu o Bandulaviću: a) u biblijskim terminima, b) kovanicama i obratima latinskima, c) u apstraktnim imenicama, d) u sintaksi, e) u shvaćanju pojedinih mjesta".

"Razlika prema Bandulaviću stoji u provincijalnom štokavskom njihovu blagu riječi".

"E. Pavić (god. 1764) posve je ovisan o Kesićevim epistolarna".

"M. Lanosović (god. 1794) prvi se oteo dosadanjim uzorima, ali uzima zato u pomoć *njemački* prijevod. Svezu sa Bandulavićem i "crkvenim knjigama" čuva ipak arhaiziranjem svojega rječnika. Njegov prijevod odlikuje se a) jasnoćom, b) modernizovanjem riječi (purizam), c) narodnom sintaksom".²⁴

J. Fućak drži da su se lekcioniari prevodili s latinskoga i "da je prevodilac htio jezik svoga predloška učiniti bližim kraju i vremenu u kojem je i za koji je lekcionar prilagođavao".²⁵ To vrijedi, po njemu, osobito za I. Bandulavića koji je prevodio za one koji latinski ne razumiju, tj. za crkve s latinskim bogoslužjem.

Na temelju teksta perikope Lk 24,36-47, možemo zaključiti da je u svom prevodenju s latinskoga N. Kesić doslovniji, Prohaska bi rekao da je prevodio "ad verbum", što se u tom slučaju ne može reći za I. Bandulavića.

Prijevod E. Pavića pokazuje koji put doslovni prijevod, kao kod Kesića, a koji put se poklapa s Bandulavićevim prijevozom. Vjerojatno je njegova primjedba u *Poljubljenima sstiocem* iz 1764., "Evo poljubljenia Bratjo Sveta Evangjelja i Epistole bass od ricsi do ricsi, i kakosugod u Svetomu Pismu pisana (kolikosam ja vidio i nassao) dvaput po Mudrima, i Naucsнима Redovnici na svitlost dana; sada pak trechiput od zamersitog sstivenja ocsistita, na svitlost dajuse", odnosi upravo na njegovo ugledanje na Bandulavića i Kesića.

Ako sad usporedimo razlike koje postoje s obzirom na Bandulavića, možemo ustvrditi da se one poklapaju s njemačkim predloškom, tj. Cartierovim prijevozom. Razlika je u samom početku perikope jer je on tipičan za lekcionare, a ne za prijevoze svetopisamskih tekstova. Druga je razlika svodiva na sam grčki original (npr. *yhlah,sate, me*). To bi možda bila naznaka da je Lanosović brinuo i o grčkom originalu novozavjetnoga teksta jer se takav prijevod ne nalazi ni u jednom od, ovdje spomenutih, hrvatskih lekcionara.

²⁴ D. Prohaska, *Budimski*, 573.

²⁵ J. Fućak, *Šest*, 222. Usp. također i 225.

SLAVONIAN LECTONARIES

Summary: The speech on the occasion of 300* anniversary of the academic education in Osijek would be incomplete had we not mentioned Marijan Lanosović, ofm. He lived in Osijek as a student from 1766 until 1770, and worked as a professor from 1774 until 1783. My paper is actually linked to his Lectionary edition from 1794 in Budim, where Marijan Lanosović lived from 1791 until 1800, as a Provinces' Secretary. His scientific work connects two cultural circles, the one from Osijek and the other from Budim. By the edition of his Lectionary he became one among few friars who after liberation of Slavonia from Turks edited lectionaries after I. Bandulavić, and these were: Nikola Kesić and Emerik Pavić. The work performed by Marijan Lanosović is however different from the works of his predecessors since he took example by the Latin-German translation made under the guidance of the Benedictine G. Cartier 1751. Interdependence of these lectionaries and translations will be shown on the example of pericope from Lk 24,36-47.

Key words: Slavonic Lectionaries, Roman Missal, I. Bandulavić, E. Pavić, M. Lanosović, G. Cartier.

SLAWONISCHE LEKTIONARE

Zusammenfassung: Die Rede über das 300. Jubiläum der Hochschulbildung in Osijek wäre unvollständig ohne Marijan Lanosović zu erwähnen, OFM. In Osijek lebte er als Student von 1766 bis 1770 und als Professor von 1774 bis 1783. Mein Beitrag bindet sich eigentlich an seine Lektionarausgabe 1794 in Buda, wo Marijan Lanosović von 1791 bis 1800 als Provinz-Sekretär weilte, so dass er mit seiner wissenschaftlichen Tätigkeit beide Kulturkreise verbindet, den Osijeker sowie den Budaer. Mit der Ausgabe seines Lektionars ordnete er sich in den Orden der Franziskaner ein, die nach der Befreiung Slawoniens von den Türken Lektionare nach dem Vorbild von I. Bandulavić herausgaben: Nikola Kesić und Emerik Pavić. In seiner Arbeit unterscheidet sich Marijan Lanosović von seinen Vorgängern, weil er sich auf die Latein-Deutsche Übersetzung stützt, die unter der Führung des Benediktiners G. Cartiers im Jahre 1751 erstellt wurde. Am Beispiel der Perikope Lk 24, 36-47 zeigen wir die gegenseitige Abhängigkeit dieser Lektionare und der Übersetzungen.

Schlüsselwörter: slawonische Lektionare, das Römische Missale, I. Bandulavić, M. Lanosović, G. Cartier.